

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.923

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/188-2>**Горин Г.В.**

провідний інженер,
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього
Національної академії наук України»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5674-9657>

Horyn Halyna

SI "Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy
of National Academy of Sciences of Ukraine"

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАКТИКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ У ПРОЦЕСІ РОЗШИРЕННЯ ЄС

Узагальнено теоретичні основи сутності та організації економічного середовища прикордонних територій. Окреслено особливості його трансформації на основі аналізу змін якісних та кількісних характеристик його структурних елементів в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів. Окреслено пріоритети Регіональної політики ЄС у сфері регулювання розвитку внутрішніх та зовнішніх прикордонних регіонів та структуровано основні інструменти її реалізації. Здійснено моніторинг розвитку прикордонних регіонів за основними соціально-економічними показниками їх розвитку. Підготовлено відповідні пропозиції органам державної влади та органам місцевого самоврядування.

Ключові слова: прикордонні території, трансформаційні процеси, економічне середовище, розвиток територій, транскордонне співробітництво, мінімізація економіки, євроінтеграційні процеси.

A RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE EUROPEAN PRACTICE OF TRANSFORMATION OF THE ECONOMIC ENVIRONMENT OF THE BORDER AREAS IN THE PROCESS OF EU ENLARGEMENT

The theoretical foundations of the essence and organization of the economic environment of border areas are generalized. The features of its transformation are outlined on the basis of the analysis of changes in the qualitative and quantitative characteristics of its structural elements in the context of deepening European integration processes. The priorities of the EU Regional Policy in the field of regulating the development of internal and external border regions are outlined and the main instruments for its implementation are structured. The development of border regions is monitored by the main socio-economic indicators of their development. The factors of formation and functioning of the shadow sector of the regional economy are substantiated and systematized, and the main methods of its assessment are summarized. Promising directions for the development of border areas in the context of liberalization of foreign economic activity are identified, and relevant proposals to public authorities and local governments are prepared. According to The EU Action Plan for the border regions is envisaged and systematized: Increased investment in transport infrastructure of the Trans-European Networks (TEN) by increasing the level of Community support for TEN projects to 20% to finance the most urgently needed projects in the border area; reorientation of structural instruments to maximize the impact of EU financial assistance; financing measures aimed at strengthening cooperation between small and medium-sized enterprises ; providing the EU with EUR 20 million for networking activities between border regions and candidate countries within the framework of INTERREG; modification of the Phare-CBC program in order to: identifying the same priority areas under Phase CBC and INTERREG A; simplifying co-financing of transnational (INTERREG B) or interregional (INTERREG C) cooperation projects that are important for improving the socio-economic situation in the border area; launching a special program of the European Investment Bank (EIB) to support healthcare and transport infrastructure projects in the border regions of the candidate countries;

Keywords: border areas, transformation processes, economic environment, development of territories, cross-border cooperation, shadow economy, European integration processes.

JEL classification: P40

Постановка проблеми. Прикордонні території, які межують з більш економічно розвинутими країнами-членами ЄС та мають транспортні виходи на європейські ринки, завдяки своєму географічному розташуванню володіють суттєвими конкурентними

перевагами у зовнішньоекономічній діяльності, особливо в торгівлі, спільному використанні виробничої інфраструктури та енергетичних потужностей, розвитку транспортних мереж, сфери послуг, туризму тощо. При цьому таке сусідство формує і певні ризики,

пов'язані з конкурентоспроможністю місцевого виробництва, транскордонною міграцією, запобіганням контрабанді, захистом природних ресурсів тощо. Фактор близькості державного кордону в умовах розширення відкритості економіки впливає на трансформацію напрямів економічної діяльності суб'єктів господарювання, формування особливого економічного середовища прикордонних територій.

Реалізація Угоди про асоціацію між Україною і ЄС передбачає проведення системних реформ і прийняття європейських стандартів і здійснюватиме безпосередній вплив на формування економічного середовища прикордонних територій. Трансформація економічного середовища прикордонних територій супроводжуватиметься як позитивними, так і негативними екстерналами. Тому виникає необхідність пошуку шляхів зменшення чи уникнення появи негативних екстерналій та відповідно посилення впливу позитивних. Це дозволить забезпечити прискорений розвиток прикордонних територій, зменшити наявні відмінності у рівнях економічного та соціального розвитку між суміжними прикордонними територіями на основі ефективного використання потенціалу транскордонного простору в умовах поглиблення інтеграції з країнами-членами ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основними документами, які визначають політику ЄС в сфері розвитку прикордонних регіонів є: Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями від 21 травня 1980 року; Протоколи до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, зокрема Протокол №3 стосовно об'єднань євро-регіонального співробітництва (ОЕС) від 16.11.2009; Регламент (ЄС) № 1082/2006 щодо Європейських об'єднань територіального співробітництва від 5.07.2006 та Регламент (ЄС) № 1302/2013 щодо роз'яснення спрощення та покращення процесів створення та функціонування ЄОТС від 17.12.2013; Регламент (ЄС) № 232/2014 Європейського Парламенту і Ради про загальні положення Європейського інструменту сусідства від 11 березня 2014 року; Повідомлення Європейської Комісії Раді Європи та Європейському парламенту щодо впливу розширення ЄС на регіони, що межують з країнами-кандидатами, від 25.07.2001 тощо.

Незважаючи на значний доробок документів у досліджуваній сфері, багато проблем, пов'язаних зі створенням сприятливого середовища для активізації інноваційних процесів на макро-, мезо- та мікрорівні на засадах мережевої взаємодії, усе ще залишаються недостатньо вивченими. Зазначене зумовлює необхідність проведення подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета статті: зробити оцінку впливу зміни економічного середовища прикордонних територій на їх розвиток; виявлення потенційних можливостей та ризиків для розвитку прикордонних територій, пов'язаних з інтенсифікацією євроінтеграційних процесів; обґрунтування напрямів соціально-економічного розвитку прикордонних територій в умовах дії Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, розроблення відповідних практичних рекомендацій.

Виклад основних результатів дослідження. Протягом останніх десятиліть регіональний підхід до

економіки, культури, історії та політики посідає важливе місце в ЄС як інструмент зміцнення інтеграції та співпраці. Більше третини бюджету ЄС присвячує політиці розвитку регіонів з метою усунення економічних, соціальних та територіальних відмінностей в Європі, а також реструктуризації промислових районів та диверсифікації сільських територій задля збільшення конкурентоспроможності, сприяння економічному зростанню та створення нових робочих місць [1]. Особливе місце в політиці розвитку регіонів ЄС займають прикордонні регіони.

Специфіка прикордонних територій вимагає використання і особливих інструментів стимулювання їх розвитку. Ними вже довгий час, починаючи з 80-х років минулого століття успішно послуговуються країни-члени ЄС у процесі реалізації їх Регіональної політики. Але особлива увага проблемам розвитку прикордонних регіонів була приділена в контексті розширення Спільноти у 2004 році, а також у світлі підписання серії Угод про Асоціацію з Боснією та Герцеговиною (2015), Грузією, Молдовою та Косово (2016) та Україною (2017).

Політику ЄС в сфері розвитку прикордонних регіонів в основному визначають наступні документи:

Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями від 21 травня 1980 року [2] – інструмент «сприяння економічному та соціальному прогресу прикордонних регіонів і зміцненню солідарності, яка об'єднує народи Європи» шляхом розвитку транскордонного співробітництва;

Протоколи до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, зокрема Протокол №3 стосовно об'єднань євро-регіонального співробітництва (ОЕС) від 16.11.2009 [3] – інструмент сприяння розвитку прикордонних регіонів шляхом створення організаційних форм транскордонного співробітництва зі статусом юридичної особи країнами-членами ради Європи;

Регламент (ЄС) № 1082/2006 щодо Європейських об'єднань територіального співробітництва [4] від 5.07.2006 та **Регламент (ЄС) № 1302/2013 щодо роз'яснення спрощення та покращення процесів створення та функціонування ЄОТС** [5] від 17.12.2013 – інструмент сприяння розвитку прикордонних регіонів шляхом створення організаційних форм транскордонного співробітництва зі статусом юридичної особи країнами-членами ЄС;

Регламент (ЄС) № 232/2014 Європейського Парламенту і Ради про загальні положення Європейського інструменту сусідства [6] від 11 березня 2014 року – інструмент сприяння розвитку територій на зовнішніх кордонах ЄС шляхом розвитку та, зокрема, фінансування співпраці з сусідніми країнами; а також більш практичні документи, які наводять перелік рекомендацій та необхідних заходів, котрі здійснює ЄС в рамках стимулювання розвитку прикордонних територій:

Повідомлення Європейської Комісії Раді Європи та Європейському парламенту щодо впливу розширення ЄС на регіони, що межують з країнами-кандидатами [7], від 25.07.2001, щодо нових заходів та кращої координації наявних політик підготовки прикордонних регіонів до розширення ЄС;

Повідомлення Європейської Комісії Раді Європи та Європейському парламенту щодо сприяння зростанню та єднанню прикордонних регіонів ЄС [8] від 20.09.2017, спрямоване на виявлення та усунення законодавчих, адміністративних та фінансових перешкод соціально-економічному зростанню прикордонних регіонів ЄС.

Зокрема, відповідно до положень Повідомлення Європейської Комісії Раді Європи та Європейському парламенту щодо впливу розширення ЄС на регіони, що межують з країнами-кандидатами, ЄС реалізував низку заходів, що сприяли зміцненню соціально-економічного становища прикордонних регіонів та забезпеченню їх від шоків, які несе в собі відкриття кордону Спільноти у зв'язку з розширенням. Цей План дій ЄС для прикордонних регіонів передбачав:

- збільшення інвестування в транспортну інфраструктуру транс-європейських мереж (ТЄМ) шляхом збільшення рівня підтримки Спільнотою ТЄМ проєктів до 20% та спеціальну фінансову допомогу, що надавалась проєктам ТЄМ у сумі 150 мільйонів євро на період 2003–2006 з метою фінансування найбільш гостро необхідних проєктів в прикордонні;

- переорієнтацію структурних інструментів на максимізацію впливу фінансової допомоги ЄС;

- фінансування заходів, направлених на посилення співпраці між малими та середніми підприємствами, через спеціальний пілотний проєкт на суму 15 мільйонів євро, ініційований Європейським парламентом на 2001–2002 роки;

- надання ЄС 20 мільйонів євро на заходи мережевого характеру між прикордонними регіонами та країнами-кандидатами в рамках INTERREG;

- модифікацію програми Phare-CBC з метою:

- визначення однакових пріоритетних напрямів за Phase CBC та INTERREG A;

- спрощення спів-фінансування транснаціональних (INTERREG B) чи міжрегіональних (INTERREG C) проєктів співпраці, які мають важливе значення для покращення соціально-економічної ситуації в прикордонні;

- запуск спеціальної програми European Investment Bank (EIB) для підтримки проєктів в сфері охорони здоров'я та транспортної інфраструктури в прикордонних регіонах країн-кандидатів;

- виділення додаткових 10 мільйонів євро допомоги ЄС на обміни молоддю, навчання та інформаційні заходи в прикордонних регіонах в рамках програми YOUTH;

- зміщення фокусу існуючих програм розвитку сільських територій на покращення конкурентоспроможності та диверсифікації діяльності в прикордонних регіонах;

- надання пріоритетності прикордонним регіонам в рамках Інформаційної стратегії щодо розширення;

- створення робочої групи в рамках Комісії, яка координувала та моніторила виконання запропонованих заходів тощо [9].

При підготовці до розширення Європейський Союз також модифікував напрями надання фінансової допомоги зі структурних фондів ЄС, зробивши їх найбільш важливим джерелом регіональної допомоги ЄС, яка спрямована на розвиток прикордонних регіонів. Зокрема, у 2000–2006 роках прикордонні регіони

ЄС отримали значно більше фінансування порівняно з попередніми роками. Наприклад, в Німеччині регіони, які межують з Польщею та Чехією, отримали 10.4 мільярдів євро у 2000–2006 роках (порівняно з 8.4 мільярдів євро у 1994–1999), прикордонні регіони Греції отримали € 1.6 мільярдів фінансування зі структурних фондів у 2000–2006 (порівняно з 1.1 мільярдів у 1994–1999). 67% коштів INTERREG IIIA, виділених на Німеччину (€ 421 млн.) призначались відповідним прикордонним регіонам з Польщею і Чехією. Це на 16.7% більше порівняно з INTERREG II A. Зростання ще більш помітне за програмами INTERREG IIIA щодо Австрії – € 110 млн (у порівнянні € 31 млн. у 1995–1999) та Італії, де програма INTERREG IIIA зі Словенією на 2000–2006 роки передбачала € 56 млн. у порівнянні з € 15.6 млн. у 1994–1999, тобто на 209% більше. Загалом, Регіони ЄС, що межують з країнами-кандидатами отримали € 818 млн. за програмою INTERREG III A у 2000–2006. Основними пріоритетами було покращення локальної інфраструктури, навчання та людські ресурси та економічна транскордонна співпраця [4].

INTERREG IIIB сприяла територіальній інтеграції між ЄС та країнами-кандидатами. В рамках цієї ініціативи дві програми стосувались країн-кандидатів: Балтійські країни і Польща долучились до програми Регіон Балтійського моря, а Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Словенія, Болгарія і Румунія – до програми розвитку (регіонів) Центрального, Адріатичного, Дунайського та Південно-східного європейського просторів, CADSES. Фінансування становило € 97 [37] млн. та € 153 млн. [8] (CADSES) відповідно.

Крім того, за ініціативою URBAN II шість міст у прикордонні (Нойбранденбург та Луккенвальде в Німеччині, Ердберг та Грац в Австрії, Комотіні та Іракліон в Греції) отримали € 68.5 млн від Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР) на період 2000–2006 [9]. Хоч на пряму це не стосувалося розвитку ТКС, але кошти було направлено на заходи врегулювання міграції з країн-кандидатів, що особливо актуальне для прикордонних регіонів.

Всі сільські регіони прикордоння могли отримати допомогу за ініціативою ЄС щодо розвитку сільських територій у 2000–2006, LEADER+. Також була відкрита ініціатива EQUAL як експериментальна програма, націлена на розвиток нових засобів боротьби зі всіма формами дискримінації та нерівностей на ринку праці шляхом налагодження транснаціональної співпраці. Фінансувалась Європейським соціальним фондом (ЄСФ) в обсязі 2.847 млн євро на період 2000–2006 та спів фінансувалась країнами ЄС-15 [10]. Країни-кандидати могли брати участь в інформаційних заходах, спрямованих на ідентифікацію та передачу кращих практик.

Також виділялась допомога перед вступом для країн-кандидатів для зменшення різниці в доходах між ними і ЄС в рамках програм Phare, ISPA (в сфері транспорту та природоохоронної інфраструктури) та SAPARD (в сфері сільського господарства). Програма Phare була розроблена як аналог INTERREG в країнах-кандидатах. Регіони 7 країн-кандидатів, що межують з ЄС, отримали € 309 млн. у 2000–2002 роках.

Більшість NUTS III регіонів, які межують з країнами-кандидатами, підлягали державній допомозі на регіональні цілі. Вона дала змогу країнам-членам ЄС

надавати спеціальну допомогу для розвитку бізнесу в прикордонних регіонах, щоб ефективно реагувати на проблеми, які виникають в процесі розширення. Але ця допомога не була єдиним інструментом державної допомоги для підтримки підприємництва у прикордонні. Серед них також:

- допомога у здійсненні початкових капіталовкладень та участі в торгових виставках та ярмарках МСБ;
- допомога сільськогосподарським виробникам та розвитку сільських територій;
- допомога у загальному та спеціальному навчанні працівників компаній;
- допомога у створенні нових робочих місць та підтримці рівня зайнятості;
- допомога у заохоченні інвестування в НДР;
- допомога у інвестуванні в навколишнє середовище та промоція відновлюваних джерел енергії;
- допомога «де мініміс» у сумі до € 100,000 компаніям у прикордонні на трирічний період.

За останнє десятиліття було проведено низка досліджень європейськими науковцями щодо результатів заходів, здійснених ЄС, в напрямку максимізації позитивних ефектів розширення та мінімізації економічних шоків для внутрішніх та зовнішніх прикордонних регіонів ЄС, оскільки саме прикордоння в першу чергу зреагувало на такі зміни. Зокрема, німецький дослідник Піа Вассманн дослідив економічні ефекти розширення ЄС на схід на прикордонні регіони країн ЄС-15 [11]. Він зазначає, що розширення у 2004 році значно відрізнялось від попереднього, оскільки різниця у рівнях добробуту між старими та новими країнами була більш помітною. Валовий національний дохід на душу населення за паритетом купівельної спроможності у нових країнах становив заледве 40% від цього показника у старих країнах-членах у 2006 році. Через велику різницю у зарплатах та соціально-економічних умовах з розширенням пов'язували не тільки значні надії, але й побоювання зниження зарплати, зростання безробіття, а також економічної стагнації у старих країнах-членах. Бізнес та роботодавці регіонів на кордоні ЄС з країнами-кандидатами побоювались загострення цінової конкуренції зі сходу, а також того, що географічне розташування на кордоні з новими країнами-членами робило ці регіони особливо вразливими до конкуренції.

Науковець визначив економічний ефект від розширення ЄС на схід для прикордонних регіонів старих країн-членів на основі Методу синтетичних контролів Абадьє та Гардезабаля. Цей метод передбачає порівняння економічного розвитку кожного прикордонного регіону після розширення ЄС з гіпотетичними показниками економічного розвитку прикордонних регіонів, які мали б місце, якби розширення не відбулося. Досліджувались 5 австрійських регіонів, що межують зі Словенією, Угорщиною, Словаччиною та Чехією, 1 італійський регіон на кордоні зі Словенією та 7 німецьких на кордоні з Польщею та Чехією.

Науковець виявив, що на прикордонні регіони по-різному вплинуло розширення. Сільські прикордонні території з порівняно високим ВРП до розширення в основному отримали позитивні ефекти від розширення, а сільські території з порівняно нижчими економічними показниками до розширення не скористались з нього в повній мірі. Ситуація є іншою для

міських районів. Економічно успішні міські регіони демонструють негативний ефект, а міські регіони з нижчими економічними показниками до розширення отримали позитивний ефект від розширення.

Загалом дослідження показує, що прикордонні регіони не виграли від розширення ЄС на схід, але на такі результати значно впливають два регіони, де знаходяться столиці Берлін та Відень. Якщо виключити ці регіони з аналізу, то в короткостроковому періоді значних змін не спостерігається, але починаючи з 2007 року більшість прикордонних регіонів демонструють кращі економічні показники, тобто їхній розвиток є кращий, ніж міг би бути, якби розширення не відбулося. Таке відставання в часі автор пояснює тим, що інституціоналізація ТКС не відбувається миттєво, а вимагає часу.

Щодо конкретних регіонів, то дослідження Вассманна показує, що більшість економічно успішніших прикордонних регіонів Австрії (Верхня Австрія, Штирія та Каринтія) та Німеччини (Нижня Баварія) демонструють позитивні показники розвитку після розширення порівняно з гіпотетичними показниками, які би мали місце, якби воно не відбулося. Для деяких регіонів ефект є позитивним лише у середньостроковій перспективі. Щодо сільських, економічно слабших регіонів, Бургенланд в Австрії та Бранденбург та Макленбург-Західна Померанія в Німеччині, то німецькі регіони розвиваються повільніше, ніж гіпотетично могли б розвиватись без розширення, а австрійський регіон навпаки. Але німецькі регіони в середньостроковій перспективі демонструють значне покращення. Економічно слабші міські регіони східної Німеччини отримали позитивні економічні ефекти.

Цікавим є також дослідження словенського науковця Нажі Марот очікування жителів словенсько-австрійського транскордонного регіону щодо змін соціально-економічного середовища у 2002 році перед вступом Словенії в Європейський союз, та наскільки ці очікування виправдались десять років потому. Дослідження концентрується у Помурському регіоні та Південній Штирії, які у обох країнах є відсталіми сільськогосподарськими регіонами [12].

В першу чергу досліджувалось загальне ставлення жителів до регіону та вступу Словенії в ЄС. Щодо позитивних моментів, жителі по обидві сторони кордону відзначили саму місцевість та соціальну інфраструктуру деяких більших міст та поселень транскордонного регіону, австрійці також зазначили високі стандарти життя, а словенці – чистоту навколишнього середовища. Негативи були однаковими по обидва боки кордону і включали транспортну інфраструктуру, периферійність, ситуацію на ринку праці, а австрійці також наголошували на припливі нелегалів (австрійці зазначали несприятливі економічні умови та загрози безпеці, а словенці турбувались через низькі зарплати та нелегальну зайнятість в регіоні. Жителі по обидва боки кордону також погоджувались, що пропозиція робочих місць у цих віддалених районах є невеликою, що сприяє транскордонній міграції). Щодо вступу Словенії в ЄС, то більше австрійців, ніж словенців висловили позитивні очікування. Цікавим було також те, що з двох громад, які досліджувались у Словенії, одна була набагато більш налаштована на позитивні результати вступу (більш сільськогосподарська Цанкова у порівнянні з краще розвиненою Горня Радгона).

Найбільше очікувань пов'язувалося з ринком праці, зазначались як можливі позитивні, так і негативні ефекти. Австрійці в цьому плані оцінювали майбутній вступ Словенії в ЄС як позитивний момент, який сприятиме економічному розвитку та розвитку туризму. Словенці також поклали надії на розвиток туризму, зростання зайнятості та встановлення вільного ринку. Негативні очікування перевищили позитивні, особливо щодо зниження рівня доходів, низьку конкурентоспроможність регіону, зростання злочинності, а також вищі податки та ціни у словенських регіонах. 40% австрійців відзначили, що вступ в ЄС не принесе особливих вигод транскордонному регіону загалом; 34% словенців поділяли цю думку. 5% словенців вважали, що вступ у ЄС не матиме впливу на ринок праці. Однією з проблем, відзначених по обидва боки кордону, був низький кваліфікаційний рівень працівників – через зайнятість в традиційних видах економіки та обмежені освітні можливості. Тому передбачався наплив тимчасових мігрантів з нових країн-членів для роботи в галузях економіки з низьким доходом, що могло становити ще більший ризик зростання безробіття для місцевих менш кваліфікованих працівників.

Щодо сфери зайнятості регіону, а саме сільського господарства, респонденти передбачали переважання зернових, збільшення врожайності, але зменшення розміру сільськогосподарських площ, тобто інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва. При цьому, згідно з вимогами ЄС, очікувалась екологізація сільського господарства та поява нових можливостей в сфері реалізації ТКС проектів. Також очікувалась лібералізація ринків праці та нерухомості, до чого сільському господарству також потрібно адаптуватися, бо це призводить до появи нових видів виробництва та підходів до фермерського господарства. Кількість фермерських господарств мала зменшитись. Дехто з респондентів не зміг оцінити, наскільки зміни в сільськогосподарській сфері будуть значними, оскільки вважали, що цей район і до розширення ЄС був досить відкритим.

Не всі прогнози позитивного впливу розширення ЄС на економіку цього регіону виправдалися, що частково пояснюється багатьма факторами, які сталися за цей 10-річний період, які було важко перебачити заздалегідь, зокрема світова економічна криза чи будівництво транспортної розв'язки, яка з одного боку покращила доступність регіону, але з іншого боку призвела до деградації одного з міст (Мурска Собота) як регіонального центру.

В той час як туризм таки продовжив активно розвиватися протягом 10 досліджуваних років, промисловість не підтримала цю тенденцію, закрилось багато компаній, і тільки невелика кількість робочих місць відновилося з заснуванням малих інноваційних компаній. Не справдився прогноз розміщення більшої кількості галузей промисловості в регіоні. У 2009 році уряд Словенії прийняв спеціальний закон, за яким гарантувалась фінансова допомога на розвиток регіону на період 2010–2015 років. 33 млн EUR направлялось на створення нових робочих місць та збереження наявних, а також на розбудову основної інфраструктури та боротьбу з наслідками економічної та фінансової кризи. Станом на 2012 рік з'явилися додатково 1000 робочих місць, збільшився приплив коштів ЄС на

регіональний розвиток та покращились стандарти охорони навколишнього середовища.

Строге законодавство ЄС щодо охорони навколишнього середовища сприяло будівництву очисних заводів та каналізаційних споруд. Регіон також скористався можливостями фінансування з ЄФРР, ЄСФ та в рамках Єдиної сільськогосподарської політики ЄС, що особливо важливе для цього регіону, за трьома основними цілями: життєздатні місцеві громади та розвиток партнерства, здорове навколишнє середовище для здоров'я населення та прогресивний розвиток регіону. У 2000–2006 роках 83.5 млн євро пішло на розвиток словенсько-австрійського регіону, з них 40% профінансував регіон, а решту європейські та національні фонди (Interreg IIIA, Phare). Проекти стосувалися будови тематичних та рекреаційних стежок (туризм), проведення спільних презентацій на закордонних ринках, екологічного сільського господарства, охорони навколишнього середовища. Також на словенській стороні збудували нову клініку і провели туристичну промоцію декількох поселень. Було розроблено план управління водозбірними басейнами річки та озера Ледава для вирішення проблеми забруднення води та збереження та сталого розвитку природних ресурсів. Частина проектів була направлена на покращення освіти в регіоні та розвиток нових видів зайнятості, використовуючи інноваційні підходи до оздоровчого туризму. У 2007–2013 роках 74 млн. євро було виділено на словенсько-австрійський регіон. Більшість проектів стосувалися розвитку туристичних послуг, захисту та збереження культурної спадщини, а також проведення ремонтно-відновлювальних робіт в містах та селах.

Приєднання до ЄС значно вплинуло на сільськогосподарську орієнтацію регіону. Зросли розміри орних земель, але зменшились розміри лукопасовищ та лісів. Переважання зернових є наслідком Спільної сільськогосподарської політики ЄС, але врожайність зернових знизилась, натомість зросла врожайність технічних культур, овочів та ріпаку. У Лендаві збудували новий завод по виробництву біодизельного палива.

Як і передбачалось респондентами у 2002 році, фермери шукають нові ніші, тому звертаються до біовиробництва та експериментують з новими видами рослинництва, наприклад з вирощуванням коноплі для промислового виробництва, зокрема збудовано завод BioInnova, який використовує коноплі для виробництва біопалива. Налагодилось також вирощування орхідей, які імпортуються в межах транскордонних регіонів Словенія-Угорщина-Хорватія, а також в Італію, тощо. Натомість, зменшилась кількість тваринних господарств, за винятком малої рогатої худоби, через реструктуризацію чи закриття.

Найбільше переживань у 2002 році було пов'язано зі змінами на ринку праці з австрійської сторони, оскільки вони боялися за свої робочі місця та зарплати. Особливо через те, що Помурський регіон не тільки є найменш розвиненим регіоном Словенії, але також зазнав значних змін промисловості: зниження текстильного виробництва, закриття невеликих фабрик, які наймали низько освічену робочу силу. Тут також специфічна структура зайнятості, тобто висока зайнятість в сільському господарстві (7,7%), туризмі (5,4%) та сфері послуг і охорони здоров'я (7,6%). За досліджувані 10 років знизилась зайнятість у вторинному

секторі. Безробіття через кризу знизилось в обох муніципалітетах Словенії, які досліджувалися, і в країні загалом (Цанкова – 19%; Горня Радгона – 14%, Словенія – 12%). Вважається, що позитивні зміни приніс спеціальний закон щодо фінансової допомоги розвитку регіону (2009), але він не зміг стимулювати заміщення закритих робочих місць.

Порівняння рівня трудової міграції у 2001 та 2021 показує, що індекс трудової міграції (співвідношення між кількістю осіб, що живуть і працюють в муніципалітеті, та кількістю осіб, що живуть у муніципалітеті, але працюють за його межами) дещо зріс у Цанковій (з 44 до 49) та значно помітніше у Горня Радгоні (з 106 до 138). Рівень безробіття, брак робочих місць (у Словенії кількість робочих місць впала у 2012 році на 12% у порівнянні з 2011 роком) та вищий рівень зарплат в Австрії спричинив зростання щоденної човникової міграції до сусідніх міст Австрії. Австрійські муніципалітети також зазначають високий рівень щоденної човникової трудової міграції до сусідніх словенських міст. Податок на дохід для човникових мігрантів в Австрії є нижчими, ніж у Словенії, тому вони повинні були сплачувати різницю, яка могла досягати розміру двох зарплат. У 2007 році була прийнята постанова, за якою вони звільнялися від податку на дохід у Словенії, але економічна криза змусила владу відмовитись від неї.

Словенська дослідниця резюмує, що зміни в прикордонних регіонах Словенії за 10 років після розширення ЄС були достатньо значними. Це підтверджується змінами у використанні земель, просторовій організації, появою нової інфраструктури, тощо. Вони відбулись завдяки імплементації законодавства ЄС, зокрема щодо захисту навколишнього середовища, впровадженню фінансових ініціатив, відкриттю кордонів та ринку, який сприяє вільному потоку людей, товарів та коштів для зростання соціально-економічного розвитку цих регіонів до рівня більш розвинених. Але очікуваного ефекту від розширення не було досягнуто в повній мірі. Одними з причин на той час були низька інтернаціоналізація малого бізнесу, слабка співпраця промислових мереж та кластерів чи між технологічними парками, а також брак професіональних навиків та вмінь у процесі виробництва. Також помітною була відсутність політичної волі до встановлення більш міцного транскордонного регіону. Транскордонне співробітництво розвивалось на основі неформальних зустрічей мерів міст та індивідуальної інституційної співпраці в рамках проектів ТКС.

Цікавим є також досвід Німеччини та Польщі в плані регулювання процесів на ринку праці після розширення ЄС для мінімізації економічних шоків, особливо у прикордонні, пов'язаних зі зростанням трудової міграції після відкриття кордонів. Німеччина ввела тимчасове відтермінування вільного руху праці між Польщею та Німеччиною. На період перших двох років після вступу застосовувались наявні на той час національні норми. Польські працівники надалі потребували дозволів на роботу в Німеччині, але забороня-

лось вводити якісь інші обмежувальні заходи. Передбачалось, що Німеччина протягом цих 2 років повинна вирішити, чи продовжувати обмеження ще на 3-річний термін, чи знімати їх. За умови, якщо німецький ринок зазнає значних потрясінь, період міг бути збільшений і до 7 років. Такі ж обмеження могли бути застосованими і у Польщі до німецьких працівників [43]. Члени сімей працівника, який проживав в Німеччині менше 12 місяців з дня вступу, не мали права на вільний доступ до німецького ринку праці на такий же період. Крім того, щоб оминати можливі зрушення в секторі послуг, Німеччина утримувалась на такий же період від принципу вільної торгівлі послугами у сфері будівельних послуг, промислової чистки і послуг внутрішніх дизайнерів, які пропонувались компаніями, що знаходились в Польщі.

Польські човникові трудові мігранти могли отримати необмежений дозвіл на роботу в Німеччині у 50-кілометровій прикордонній зоні. Необхідною умовою було, щоб резиденти Польщі проживали в рідній країні і отримували в ній соціальної допомоги. Їм не дозволялось залишатись в Німеччині більше 2 днів на тиждень. Їм видавалась спеціальна картка човникового трудового мігранта на період до 2 років. Всі ці обмеження мали тимчасовий характер і до 2011 року були зняті повністю.

Останніми роками ЄС знову акцентує увагу на розвитку прикордонних регіонів як на межі з сусідніми країнами, що не є членами Спільноти, так і в межах самого ЄС, оскільки вони в основному мають гірші показники економічного розвитку, ніж інші регіони країн-членів, доступ до медичних послуг та освіти є нижчим тощо. Аналіз соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів в ЄС свідчить про те, що існують труднощі, котрі неможливо вирішити тільки за рахунок фінансування та інвестування ЄС. Тому Європейська Комісія у 2023 році запропонувала серію нових заходів стимулювання розвитку прикордонних регіонів у Повідомленні Раді Європи та Європейському парламенту щодо сприяння зростанню та єднанню прикордонних регіонів ЄС.

Висновки. Отже, проведене дослідження відображає особливості прикордонних територій.

Специфіка прикордонних територій вимагає використання і особливих інструментів стимулювання їх розвитку. Ними вже довгий час, починаючи з 80-х років минулого століття успішно послуговуються країни-члени ЄС у процесі реалізації їх Регіональної політики. Але особлива увага проблемам розвитку прикордонних регіонів була приділена в контексті розширення Спільноти у 2004 році, а також у світлі підписання серії Угод про Асоціацію з Боснією та Герцеговиною (2015), Грузією, Молдовою та Косово (2016) та Україною (2017).

Збереження тенденцій відставання соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів ЄС за більшістю показників фокусує увагу країн співтовариства на розробці нових заходів стимулювання розвитку прикордонних регіонів.

Список використаних джерел:

1. Regional Policy is the EU's main investment policy. European Commission Official Website. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/what/investment-policy/

2. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_106

3. Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC). 2016. URL: [http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2007/gect/ce_1082\(2006\)_en.pdf](http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2007/gect/ce_1082(2006)_en.pdf)

4. Regulation (EU) No 1302/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 amending Regulation (EC) No 1082/2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC) as regards the clarification, simplification and improvement of the establishment and functioning of such groupings. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013R1302&from=EN>

5. Regulation (EU) No 232/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing a European Neighbourhood Instrument. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014R0232&from=EN>

6. Communication on the impact of enlargement on regions bordering candidate countries. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/communic/pdf/borden.pdf

7. Communication on boosting growth and cohesion in EU border regions. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/communications/2017/boosting-growth-and-cohesion-in-eu-border-regions

8. Community action for regions bordering the candidate countries. EU Law Database. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/IT/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ag24219>

9. Structural Funds: Commission approves EURO 97 million support for transnational co-operation in the Baltic Sea Region. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-01-1425_en.htm

10. Interreg III B – CADSES. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2000-2006/european/interreg-iii-b-cadses

11. URBAN II Luckenwalde, Neu-Brandenburg, Wien-Erdberg, Gratz, Komitini, Iraklion. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2000-2006/european/urban-ii-luckenwalde

12. EQUAL official website. URL: http://ec.europa.eu/employment_social/equal_consolidated/about.html

References:

1. Regional Policy is the EU's main investment policy. Available at: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/what/investment-policy/

2. Yevropeyska ramkova konventsia pro transkordonne spivrobitnytstvo mizh terytorialnymy obshchynamy abo vlastyamy [European Framework Convention on Cross-Border Cooperation between Territorial Communities or Authorities] (in Ukrainian)

3. Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC). (2016). Available at: [http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2007/gect/ce_1082\(2006\)_en.pdf](http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2007/gect/ce_1082(2006)_en.pdf)

4. Regulation (EU) No 1302/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 amending Regulation (EC) No 1082/2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC) as regards the clarification, simplification and improvement of the establishment and functioning of such groupings. Available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013R1302&from=EN>

5. Regulation (EU) No 232/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing a European Neighbourhood Instrument. Available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32014R0232&from=EN>

6. Communication on the impact of enlargement on regions bordering candidate countries. Available at: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/communic/pdf/borden.pdf

7. Communication on boosting growth and cohesion in EU border regions. Available at: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/communications/2017/boosting-growth-and-cohesion-in-eu-border-regions

8. Community action for regions bordering the candidate countries. Available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/IT/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ag24219>

9. Structural Funds: Commission approves EURO 97 million support for transnational co-operation in the Baltic Sea Region. Available at: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-01-1425_en.htm

10. Interreg III B – CADSES. Available at: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2000-2006/european/interreg-iii-b-cadses

11. URBAN II Luckenwalde, Neu-Brandenburg, Wien-Erdberg, Gratz, Komitini, Iraklion. Available at: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2000-2006/european/urban-ii-luckenwalde

12. EQUAL official website. Available at: http://ec.europa.eu/employment_social/equal_consolidated/about.html